

İŞÇİNİN İNSAN OLMA MÜCADELESİ

15-16 HAZİRAN, İŞÇİ SAĞLIğI VE İŞ GÜVENLİğİ

İhsan ÇARALAN

Evrensel Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni

TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi'nde yayımlanmak üzere bir yazı için aracı olan arkadaş, 'işçi sağlığı ve iş güvenliği' ile ilgili; ama aynı zamanda da '15-16 Haziran yazısı' istediğinde, ilk tepkim; 'Ne ilgisi var!' oldu. Arkadaş, böyle bir ilişkinin kurulabileceğini söyledi. Ama bu ilişkinin nasıl kurulabileceğine dair bir ipucu da vermedi. Sonradan üstünde düşündüğümde fark ettim ki 15-16 Haziran'ın, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin taleplerle, pek çok başka şeyden daha çok ilgisi vardı. Ama bu ilgi öyle basitçe ve günlük talepler düzeyinde görülür değildi.

Çünkü; '15-16 Haziran' dediğimiz günde temsil edilen mücadele değerleri, 1970 yılının Haziran ayının iki gününü kapsayan bir eylem ve o gün öne çıkan taleplerden ibaret değildir. Tersine 15-16 Haziran denilen eylemler bir yanıyla, 1963'teki Kavel Grevi'yle başlayıp 15-16 Haziran günü zirvesine çıkan ama 12 Eylül 1980'e kadar da süren, işçi sınıfının sınıf olma mücadelesinin biçimlendirdiği bütün değerleri temsil eder. Bu mücadeleye adını veren o 'iki gün' de bu mücadelenin zirvesi olarak anlamlıdır. Ve bu iki günün, bugün hâlâ üstünde yeniden yeniden konuşulup tartışılması, dersler çıkarılmasının hak eder olmasının nedeni de budur. Aksi halde 15-16 Haziran en fazla, nostaljik ve sadece o günleri yaşayan insanlar tarafından anılan ve onlarla birlikte de unutulacak bir olay olarak kalırdı.

Bütün diğer işçi haklarının, hak mücadelelerinin, özellikle de işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi işçinin insanlaşmasının en belli başlı ifadesi olan haklar mücadelesiyle, işçi sınıfının kendisini bir sınıf olarak ortaya koyduğu en belli başlı eylemi (15-16 Haziran) ve onun temsil ettiği değerlerle nasıl bağlantısız olurdu?

İşçi Sınıfı Mücadelesi, İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

İşçilerin pek çok talebi daha kapitalizmin ilk geliştiği dönemlerden beri vardı. İşçi patronla karşı karşıya geldiğinde; daha iyi ücret istiyordu. Ya da patronla çatıştığı asıl konu ücretle ilgili oluyordu. Sonra diğer haklar geliyordu. Örneğin en başta ücret olmak üzere, çalışma saatlerinin azaltılması, sosyal yardımlar, izinler vs. gibi işçinin yaşamını doğrudan ilgilendiren talepler işçilerin daha kapitalizmin tarihinin başında, patronlardan istediği ilk haklardı. Patronlar, işçilerin bu taleplerini, pek hoşlarına gitmese de meşru görüyorlardı. Mücadele ilerledikçe ve işçiler bu taleplerin etrafında az çok birleşip mücadele ettikçe patronlar da ister istemez bu talepleri kabul etmek zorunda kalıyorlardı. Çünkü diğer patronlarla rekabeti baltalamadığı sürece, işçilere biraz daha yüksek ücret ya da diğer sosyal hakları tanımak patronların kâr oranlarını azaltmıyordu.

Burada patron; nasıl ki makinelere iyi bakmak, onların daha iyi çalışmasını sağlıyorsa işçiye daha çok ücret ve sosyal hak tanımak da işçinin çalışma süresini, temposunu artırır diye düşünüyordu. Yani işçiye daha çok ücret vermiş olmak patronların gözünde ve kapitalist toplumda işçinin ücretli köle olarak statüsünü yükseltmüyordu. Ama işçilerin talepleri; 'Bizim de canımız var biz de insanız' aşamasına gelince; patronlardan bir sınıf tavrı geliyor: 'Ne yani; siz mi yöneteceksiniz fabrikayı!' İşçi sağlığı ve iş güvenliği talepleri; işte, işçilerin mücadelesinin, 'Biz de insanız; patronun piyasadan satın aldığı herhangi bir mal gibi değil insan gibi muamele görmek istiyoruz. İnsan gibi çalışma koşulları istiyoruz.' diye ayağa kalkmaya başladığı, patron sı-

nıfına karşı kendilerinin de ayrı bir sınıf olduğu bilinciyle davrandığı aşamada ortaya çıkan taleplerdir.

İlk bakışta, işçi sağlığı ve iş güvenliği denilince akla gelen; baret, emniyet kemeri, çalışma ortamını havalandırma, aydınlatma, çalışılan makinelerin iş emniyeti kurallarına uygun hale getirilmiş olması, işyeri hekimliğinin ihdas edilmiş olması gibi her biri son derece basit, pahalı da olmayan önlemlerdir. Hatta; bir iş kazasında ödenecek tazminat bile, bütün bir işletmenin bir yıllık iş güvenliği ve işçi sağlığı masraflarından fazla olabilir. Ama, patronlar, işçi sağlığı ve iş güvenliği taleplerini kabul etmekte çok direngen davranırlar. Çünkü, işçi sağlığı ve iş güvenliği taleplerine, gereksiz masraf kapısı açtığı için karşı çıkıyor görünürler ama gerçekte onlarınki masraf gibi ekonomik bir kayba gösterdikleri tepkiden fazladır ve sınıfsal bir tavrıdır. Yani iş güvenliği ve işçi sağlığına ilişkin talepler işçinin; işgücü piyasasından alınmış bir mal olmadığını, onun da insan olduğunu, işyerindeki herhangi bir makineden farklı, birtakım haklara sahip olduğunu kabul etmektir. Dolayısıyla işçilerin de; temiz hava, sağlıklı bir çalışma ortamı, makinelerin kendilerine zarar vermeyecek biçimde donatılması, hastalandığında ya da sakatlandığında kolayca işten çıkarılıp bir kenara atılmayacağını isteme hakkı olduğunu patronların kabul etmesi demektir.

Bu nedenledir ki bir ülkede işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin hakların düzeyi ve uygulanma derecesi o ülkedeki sermaye ile işçi sınıfı arasındaki mücadelede işçi sınıfının kazandığı (ya da kaybettiği) mevziyi gösteren en güvenilir göstergelerden birisidir; hatta birincisidir. Çünkü bu taleplerin ortaya çıkıp patronlar tarafından kabul edilmeye başlaması; işçinin patronun basit bir üretim aracı olmaktan insan olmaya, işçi sınıfının da kuru kalabalık olmaktan bir sınıf olmaya doğru gittiğinin göstergesidir.

Bu yüzdendir ki; işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin taleplerin 19. yüzyılın sonlarında işçi sınıfının mücadelesinin uluslararası düzeyde sermaye karşısında bir güç olmaya başlamasıyla ortaya çıkıp; Ekim Devrimi'nin şekillendirdiği dünyada genel ve işçi sınıfının az çok olduğu bütün ülkelerde sınıfın ortak haklarına dönüşmesi, bunların I-LO üstünden evrenselleşmesi bir rastlantı olmadı-

ğı gibi, son çeyrek yüzyıl içinde bu haklardaki geriye gidiş, pek çok hakkın kağıt üstünde kalması da bir rastlantı değil; işçi sınıfının uluslararası ve elbette ulusal düzeyde kaybettiği mevzilerle yakından ilgilidir.

Bugün de Türkiye'de, son 10-15 yılda kurulan organize sanayi bölgelerindeki işçi mücadelelerine baktığımızda, tarihsel bakımdan 200 yılda gelişen işçi mücadelelerinin minyatürünün geliştiğini görüyoruz. Önce işçiler, patronla birer birer karşı karşıya geliyor, sonra patrona karşı ücretleri için birleşiyorlar, sigortalı çalışmada ısrar etmeye başlıyorlar ve mücadele birikimi ilerledikçe de; sendika talebine kadar varıyorlar. İleri adımlar attıkça da; işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin talepler de gündeme gelmeye başlıyor.

Elbette işçi sınıfının tarihsel olarak 200 yılda bulduğu yolu günümüz işçileri çok daha çabuk buluyorlar. Çünkü önlerinde; kendilerinden önceki işçi kuşaklarının attıkları adımlar, onların izleri var. Bu izler son çeyrek yüzyılda hayli silinmiş, yer yer tümüyle kaybolmuş bile olsa, mücadeleye atılan işçiler hızla bu eskiden geçilen patikalara, yolları bulup oradan ilerliyorlar. Burada kuşkusuz, son 50 yıllık sendikal mücadelenin kazanımı olarak kimi işyerlerinde, sendikalı işyerlerinde uygulanan ve henüz kaldırılmamış işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamalarını ve sınıfın ileri unsurlarının sınıfın genç kuşağına işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili talepleri taşımasının rolü vardır. 'İzler' derken de aslında esnek çalışma ve taşeronlaştırma yoluyla tahrip edilmesine karşı sınıfın çeşitli kesimleri arasındaki bilgi akışı ve haberleşme akışının sürmesi, işçi basınının taşıdığı fikirlerin genç işçiler arasında hızla yayılma imkanlarından söz ediyoruz.

Patronlara 'Biz De İnsanız' Dayatması

Son yıllarda esnek çalışmanın yaygınlaşması ve taşeronlaştırmanın sınırsız bir biçimde genişlemesi, iş güvenliği ve işçi sağlığı önlemlerini neredeyse sıfırlamıştır. Bu tutum işçilerle patronlar arasındaki ilişkilerde de kendisini ortaya koymaktadır. Nitekim, organize sanayi bölgeleri ve sanayi sitelerinde örgütlenme faaliyeti içindeki işçilerin dile getirdiği taleplerin başında; patronların işçiyi insan gibi görmediği; dolayısıyla onurlarıyla oynadığı; bunun

için de öncelikle 'işçinin onuruyla oynanmamalı' talebinde ısrar edilmesi gerektiğini söylemektedirler. Bu talebin patron ve işçi arasındaki ilişkilerde karşılığı ise; patron ve temsilcilerin işçilere küfür etmesi, onları aşağılayan sözler ve davranışlar sergilemesi dışarıda bırakılırsa, çalışma koşullarının ağırlaştırılmasında işçinin insan değil de makine gibi çalışması için zorlanması, işçinin fiziki sınırlarını da aşan koşulların dayatılmasıdır. Ki; bu türden uygulamaların büyük bir çoğunluğu işçi sağlığı ve iş güvenliği alanıyla ilgilidir. Yani; işçinin çalışma ortamının sağlık koşullarına uygunluğundan makine ve teçhizatın insan sağlığını tehdit etmeyecek biçimde donatılmasına kadar bir dizi önlemler içerir. Başka bir söyleyişle, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin önlemler; işçiyi insan sayan; bilimin ve teknolojinin geldiği aşamada 'insanca çalışmayı' sağlamayı amaçlayan önlemlerdir. Ve işçi mücadelesi ne kadar ileriye; bu önlemler de o ölçüde ileri olmuştur. Bu yüzden de bu önlemlerin kabul edilmesi demek; işçinin 'insan' olduğunun da kabulü anlamına gelmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi işçi sınıfı mücadelesinin uluslararası bir kazanım olarak böyle bir aşamaya gelmesi işçi sınıfı mücadelesinin oldukça ileri bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Ve patronlar bu mücadelenin zorluğuyla işçinin insan olduğunu kabul eden yükümlülükler altına girmişlerdir. Aslında burada 'kabul etmek zorunda kalmışlardır' demek daha doğrudur. Çünkü, patronlar, burjuva sınıfı; işçinin insan olduğunun çalışma yaşamına yansımaları olan işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerini ilk fırsatta yok saymışlar; bu önlemleri işyerlerinin orasına burasına asma yükümlülüğünü yerine getirmesine karşın fiiliyatta sadece sendikaların ve işçilerin bu haklarının sıkı takipçisi olduğu yerlerde bu hükümler uygulanmış; küçük bir dikkat dağılması durumunda ise işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili tüm önlemler; konuya ilişkin tüzük, yönetmelik ve toplu sözleşme maddeleri yok sayılmıştır.

Elbette ki; işçi mücadelesi ve daha iyi çalışma koşulları için mücadelede en başından beri işçi sağlığına ilişkin talepler de şurada burada ortaya çıkmış; bazen bu taleplerden bazıları şurada ya da bu mücadelede elde edilir gibi de olmuştur. Ama bu taleplerin sınıfın talebi olarak genelleşip; kapitalist sınıftan istenen (olmazsa olmaz) haklar haline gelmesi ancak işçi sınıfının sermaye karşısında

ayrı bir sınıf olarak, kendisi için sınıf olma bilinciyle davrandığı bir aşamada gündeme gelmiştir.

Ekim Devrimi sonrasında dünyasında işçi sağlığı ve iş güvenliğine dair haklar, sadece gelişmiş kapitalist ülkelerde değil diğer ülkelerde de yasalar ve yönetmeliklerle genelleşmiş, 'tartışılmaz haklar' kategorisine yükseltilerek patronlar ve hükümetlerin altına imza koyduğu anlaşmalara dönüşmüştür. Örneğin, Türkiye gibi, sendikaların istikrarlı kurumlar olarak kurulmasının 1950'leri bulduğu ülkelerde bile işçi sağlığı ve iş güvenliğine ait işçi talepleri uygulamaya başlanmış; yönetmelik ve tüzükler olarak iş yaşamına girmiştir. Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki; Türkiye'de işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin önlemler sendikalaşma, TİS hakkı gibi işçi sınıfı mücadelesi bakımından çok daha önceki aşamalarda ortaya çıkan taleplerden daha erken bir dönemde gündeme gelmiş; Türkiye'nin hükümetleri ve patronları ILO standartları olarak belirlenen işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin altına (bu standartların bir kısmına çekince koyarak dahi olsa) imzalarını atmışlardır. Burada belirleyici olan Türkiye burjuvazisinin ve hükümetlerinin işçiseverliği değildir. Tersine burada belirleyici olan Ekim Devrimi sonrasında, sosyalist ve kapitalist olarak bölünmüş dünyasında, sosyalizmin baskısı karşısında kapitalist dünyanın işçileri insan görme konusunda kaçacak yerinin kalmamış olmasıdır.

İzlerin Üstündeki Tortuyu Temizleme Yükümlülüğü

Anlaşılacağı gibi; yönergelerin, tüzüklerin ve talimatnamelerin var olması; hatta bunların bir de TİS maddesi olarak altına imza atılması demek; bu önlemlerin uygulandığı anlamına gelmemektedir. Tersine patronlar; TİS'lerin ilk bölümünü oluşturması adet haline gelen işçi sağlığı ve iş güvenliği maddelerini, üstünde pek tartışmadan hemen imzalamaktadırlar. Çünkü bilmektedirler ki eğer işçinin gücü, birliği varsa bu maddeler TİS'te olmasa da (yasalarda, yönetmeliklerde var) uygulamak zorundadır. Yok eğer işçinin, sendikasının birliği, gücü, bu maddelerin uygulanmasını denetleyecek düzeyde değilse patron da, 'Ben imzalasam da zaten uygulanmaz.' diye düşünmektedir. Pratikte de böyle olmaktadır. Eğer işçi, sendikası bu maddele-

rin uygulamasını titizlikle izlemezse patronlar, işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili hiçbir kuralı uygulamamayı bir ideolojik tutum olarak hayata geçirmektedir!

15-16 Haziran'da temsil olunan; 1960'lı ve 70'li yılları kapsayan işçi sınıfı mücadelesinin önemi de bu noktada ortaya çıkmıştır.

İşçi sınıfının mücadelesinin ilerlemesinde her adım, elbette işçinin insan olma, insan toplumunun da insanlık toplumu olma mücadelesiyle birleşir. Ama; bu ilerlemenin kapitalist toplum içinde önemli aşamalarından birisi işçi sınıfının; sermaye sınıfı/ burjuvazi karşısında ondan bağımsız bir sınıf olarak örgütlenmeye yönelmesi ve haklarını bir sınıf olarak savunmaya yönelmesidir. Bu yöneliş olmadan, işçi sınıfının sınıf olarak uygulamayı izlemesi, patronlar ve hükümet üstünde baskı oluşturmaması olmadan işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin olarak hükümetlerin uluslararası sözleşmelere imza atması, bilim gereklerine ve işçilerin ihtiyaçlarına uygun iş güvenliği ve işçi sağlığı yönetmelikleri hazırlanmış olmasının pratikte bir karşılığı olmaz. Bunun da en iyi Türkiye'de işçiler ve sendikacılar bilirler. Çünkü; en azından 60'lı yıllardan beri dünyadaki en iyi işçi sağlığı ve iş güvenliği yönetmeliklerinden birisi Türkiye'de olmasına karşın, pratikte işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin uygulamalar 1960'lı ve 70'li yıllarda işçilerin bir sınıf olarak davranmaya yöneldiği yıllarda görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği gibi, yasalar ve TİS'lerde kayıt altına alınmış bile olsa, patronlar işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin önlemleri uygulamaktan kaçınırlar. Bu yüzden de işyerlerindeki işçiler, işçi temsilciliği ve sendika bu uygulamaları yakından izleyerek sürekli olarak mücadelenin bir dayanağı olarak değerlendirmezlerse, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin tedbirler kısa zamanda ortadan kalkar.

İşte 15-16 Haziran'da temsil edilen değerler ve büyük işçi eylemi olarak kendisini ortaya koyan tutum, işçi sınıfının kendi haklarına sahip çıkma; sermaye karşısında ayrı bir sınıf olarak var olduğunu ilan etmesidir. Bu aynı zamanda işçinin kapitalist tarafından, parasını ödeyip dilediği gibi çalıştırıldığı bir makine olarak görülmesine başkaldırısı, Türkiye işçi sınıfının sınıf olma, insan olarak muamele görme ve insanın insanca yaşadığı bir toplum kurma davasıydı.

Şu söylenebilir ki; 15-16 Haziran değerlerinin

işçi sınıfımızı sarmaya başladığı dönemde patronların en çok çekindikleri şey; işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin bir sorundan dolayı işçinin kaza geçirmesi ya da bu konuda patronun bir kusurunun ortaya çıkmasıydı. Çünkü bu durumda işyeri o işyerindeki işçilerden, sendikanın işyeri temsilciliğinden başlayarak sendika merkezine kadar tüm mekanizmalar harekete geçtiği gibi, olayın büyüklüğüne göre tepkiler hızla tüm diğer yakın fabrikaları ya da tüm ülkedeki işçileri de kapsayacak tepkilere yol açıyordu. Çoğu zaman iş, patronların ve hükümetin ILO'da ve öteki uluslararası platformlarında teşhir edilmesine kadar uzanıyordu. Örneğin maden ocaklarında ölümle sonuçlanan kazalar burada tipikti. Bu kazalarda işçi güvenliğine ilişkin bir ihmâl ya da eksiklik varsa; tepkiler çok sert olabiliyor; bütün ülkedeki işçiler harekete geçebiliyordu. Bu nedenle de patronlar işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin harcamaları ne kadar 'fuzuli' görse de; mümkün olduğu kadar 'kusursuz' olmaya çalışıyor.

12 Eylül darbesi ve sendikal hareketin üstünden tankların geçmesiyle işçilerin ve sendikaların dikkati bu alandan kaydı; ücret, işsizlik baskısı, işçilerin yasal haklarına yönelik saldırı kampanyasının yarattığı dağınıklık, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin haklar ve istekleri gündemin en arkasına itti. Ve bugün patronlar; kimi kamu kuruluşları ve örgütlü yapısı henüz yeterince tahrip olmamış bazı büyük kuruluşlar dışında; işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin mevzuatı, bu mevzuatın kendilerine yüklediği sorumlulukları umursamamaktadır. Ama işçi mücadeleleri bir sınıf tavrına, sınıf mücadelesine dönüştükçe, elbette işçinin bir 'onur mücadelesi' olarak anlaşılmaya başlayan işçi sağlığı ve iş güvenliği taleplerinin de sıralamadaki yerleri yükselecektir.

Burada; işçi sağlığı ve iş güvenliği alanına yönelik yayınlara da 'eski izler'in üstündeki tortunun temizlenmesi ve gidilecek yolun açılmasında önemli görevler düşmektedir. Ancak bu alandan yapılacak bilinç yenilemeleri, 15-16 Haziran gibi mücadelenin ileri değerlerini simgeleyen anma etkinliklerinin bu açıdan da değerlendirilmesine özen gösterildiği ölçüde, işçi sağlığı ve iş güvenliği taleplerini sınıfın gündemindeki layık olduğu yere oturtacaktır. Unutulmamalıdır ki; bu, işçilerin sınıf olma ve işçinin de insan olma mücadelesidir. ●